

Foreldreposisjoner i bevegelse: Fra fastlåst konflikt til utvidet omsorg og empati for egne barn

Knut Rønbeck , Tore Hagen og Hanne Haavind

Foreldreposisjoner i bevegelse: Fra fastlåst konflikt til utvidet omsorg og empati for egne barn

Foreldrenes mulighet for å krenke hverandre må begrenses ved samlivsbrudd. For å komme frem til en omsorgsordning som de sammen kan stå inne for, er det nødvendig å bevare begge verdighet. Artikkelen er basert på Knut Rønbecks prøveforelesning for ph.d.-graden oktober 2008 ved Universitetet i Oslo. Han var leder for forsøksvirksomheten Konflikt og forsoning ved Indre Follo tingrett. Tore Hagen er tingrettsdommer og deltok i forsøksvirksomheten gjennom hele forsøksperioden. Hanne Haavind var veileder for Knut Rønbecks doktorgradsarbeid. De to har sammen analysert et utvalg saker for å finne psykologiske kjennetegn som skiller mellom foreldreposisjoner der konflikten vedvarer, og foreldreposisjoner som beveger seg i retning av felles løsninger.

Når foreldres konflikter om barneomsorg bringes for retten, vil det nødvendigvis føre frem til en avgjørelse. Men avgjørelsen er tatt av noen utenfor foreldrene selv, og derfor blir konflikten mellom de to ikke uten videre redusert. Vedvarende konflikter mellom to foreldre som lever atskilt, er en belastning for begge. Det kan komme til å forringe det samlede omsorgstilbud som barnet får, og begrense foreldrenes evne til empatisk innlevelse i dette barnets aktuelle situasjon og behov for videre støtte og oppfølging (Amato, 2000; Galtung, 1998; Kelly, 2003.). Det er derfor grunn til å spørre hva som skal til for at veien frem til en avgjørelse også kan bidra til å redusere den følelsesmessige intensiteten i konfliktene, og dermed unngå at foreldrenes posisjon i forhold til hverandre blir fastlåst.

Når flere foreldre har konflikter om omsorgsorganisering, er det fordi både mor og far vil leve opp til normene for godt foreldreskap

En drøftelse av hvordan slike konflikter kan bli møtt og håndtert på en hensiktsmessig måte, vil rette søkelyset mot hvordan alle involverte parter kan bidra til den motsatte bevegelsen, nemlig fra en fastlåst konflikt til en noe mer felles problemforståelse og løsningsorientering. De psykologiske kjennetegnene ved denne prosessen vil være å bevare foreldrenes verdighet og å unngå at de – med støtte fra andre – kan fortsette å krenke hverandre. Anstrengelser i retning av å finne gjennomførbare løsninger for barna kommer først til syne dersom forhandlingene åpner opp for at ensidig ivaretagelse av egne interesser kan bli erstattet med en mer empatisk forståelse av barnet og av barnets forhold til begge foreldrene. Denne artikkelen forteller hvordan det kan skje, ved å trekke frem noen viktige psykologiske kjennetegn ved foreldrenes posisjoner når disse har en vedvarende konflikt om fordeling av omsorgen for felles barn.

For noen vil det være nærliggende å avvise rettssystemet som arena for konfliktløsning, og argumentere for at denne type konflikt heller skal avgjøres ved utenrettslig mekling. Men slik mekling lykkes ikke alltid. Også langvarig mekling kan innebære fastlåsing og derved en forlengelse av konfliktene mellom foreldre om hvordan barneomsorgen skal organiseres. Selv om det er grunn til å fremheve at den rettslige prosessen kan bli for sterkt rettet mot å fatte den riktige avgjørelse i juridisk forstand, kan rettsbasert mekling, altså en forhandlingsrettet rettslig prosess, nettopp gi gode rammebetingelser for å søke etter balanserte løsninger som partene kan enes om. Ideelt sett skal den reguleringen som rettsbaserte forhandlinger bygge på, også kunne begrense de stridende foreldrenes maktutøvelse overfor hverandre. Begge parter visshet om at dommeren som tredjepart vil overta dersom mekling ikke fører frem til enighet, kan gjøre selve meklingsarbeidet mer forpliktende.

Siden 2004 har det vært mulig å kombinere rettslige avgjørelser med mekling gjennom det som kalles saksforberedende møter (barneloven § 61 første ledd nr. 1 og 7). En slik ordning bygget på forsøksvirksomhet i Indre Follo tingrett. Fra 1997 prøvde man ut en rettsbasert meglingsmodell (med betegnelsen «Konflikt og forsoning») i de såkalte barnefordelingssakene (Rønbeck, 2004). Det er denne arbeidsformen som nå er hovedregelen i barneloven for behandling av barnefordelingssakene, og den er nedfelt i barneloven § 61.

Skal vi forstå hvorfor relasjoner mellom mennesker som tidligere har vært glad i hverandre, i konfliktens hete tappes for empati, er vi nødt til å se på det krenkelsespotensialet som konflikter innbærer

Den rettsbaserte meklingen som ble prøvet ut i Indre Follo tingrett, er en invitasjon til foreldrene til å demonstrere sin omsorgsevne gjennom deltakelse i praktisk konfliktløsning. Selve konfliktløsningen blir på denne måten tydeligere styrt av foreldrenes evne til å forholde seg empatisk til sine barns situasjon og behov.

Det ser ut som fremgangsmåten har vunnet allmenn tilslutning ved domstolene (Koch, 2008), selv om det også er reist spørsmål om dens målsetting om å finne måter å forlike sakene på kan gjøre at partene i noen tilfeller opplever seg urimelig presset til å akseptere løsninger de egentlig ikke står inne for (Lassen & Larsen, 2005). Andre har påpekt som et problem at foreldre som bringer tvist om barneomsorg inn for rettsapparatet, som gruppe er preget av at foreldrene sliter med ulike former for belastninger (Koch, 2000). Det varierer også mellom domstolene om de lykkes med å føre partene frem til en forpliktende form for enighet. Skulle prøveordningen i Follo brukes som norm, burde fire av fem saker ende med at foreldrene inngikk forlik (Rønbeck, 2008). Men den någjeldende

ordningen med saksforberedende møter praktiseres antakelig på en rekke ulike måter. Det er derfor grunn til å se nærmere på de erfaringene som er hentet fra Indre Follo tingrett både før og etter 2004. Hvilke psykologiske forhold er av betydning for en bevegelse som kan bidra til å redusere eller løse konflikten mellom foreldre og dermed også bidra til en omsorgsordning som de sammen kan stå inne for?

Temaet er viktig fordi rettsvister om barneomsorg ofte i sin natur er krenkende. Avgjørelser fattet av andre vil redusere foreldrenes selvfølelse. Selve fremstillingen av tvistens innhold kan komme til å redusere foreldrekompetansen fordi det er det konfliktfylte og utilstrekkelige som får foreldrenes oppmerksomhet i stedet for det de mestrer (Galtung, 1998). Det er godt dokumentert at barns trivsel og utvikling ofte forstyrres av foreldrenes tvist om dem (Emery, 1999; Grych, 2005; Hetherington, 2003; Kelly, 2003; Moxnes, 2001).

Det er mange forhold som kan forklare at det er vanskelig for foreldre å fatte avgjørelser om barneomsorg etter et samlivsbrudd. Foreldre som har konflikter om organisering av omsorgen for barna sine, er ofte i en oppbruddsfase. Oppbrudd fra én livsramme krever tilpasning til en annen. Også på annen måte kan foreldrene være i problematiske livssituasjoner preget av emosjonelt stress og vanskelige materielle og økonomiske forhold som resultatet av samlivsbruddet og de endrede livsbetingelsene dette medfører.

Foreldrenes generelle livsbetingelser preger selvfølgelig også deres generelle omsorgsevne og det omsorgstilbudet de har til barna sine. Som gruppe betraktet viser en rekke studier at barn av skilte foreldre er noe mer utsatt for å utvikle ulike psykiske, sosiale, adferdsmessige og læringsmessige problemer enn barn som lever sammen med begge foreldrene sine gjennom hele oppveksten (Amato, 2000). Blant barn av skilte foreldre vil det være en større andel som har foreldre involvert i en vedvarende konflikt om nettopp barna. Antagelig er barns problemer etter foreldreseparasjon ofte mediert av konflikter som også var til stede da foreldrene levde sammen. Atskillelsen mellom foreldrene avskjærer dem ikke fra å forfølge konfliktene parallelt med utøvelsen av foreldreomsorg. Dessuten vil det i gruppen av aleneforsørgere være relativt flere som møter en rekke problemer av praktisk, økonomisk og sosial natur som familier med to foreldre ikke møter i samme grad (Amato, 2000).

Det er imidlertid grunn til å fremheve, som blant andre Joan Kelly gjør (Kelly, 2003), at det blant samfunnsforskere synes å herske konsensus om at majoriteten av barn, ungdom og unge voksne av skilte foreldre klarer seg like godt som barn og ungdom som vokser opp med foreldre

som lever sammen. Påkjeningen for barna følger ikke automatisk av å være skilsmissebarn, men er – som for andre barn – mer avhengig av hva slags omsorgsordninger de lever med, og hva slags utviklingsstøtte de får gjennom disse ordningene. Rimelig gode sosioøkonomiske kår fungerer som støtte for foreldrenes omsorgsutøvelse, samtidig som barna blir bedre beskyttet mot virkningene av andre påkjeningen. To involverte foreldre som fra hver sin kant deltar i barnets liv, bidrar vanligvis til en positiv utvikling. Man antakelig er det viktig og betydningsfullt for barna at gode løsninger nettopp er løsninger som begge foreldre kan stå inne for.

Fortsatt aktivt og involvert foreldreskap etter separasjon er blitt en norm. Det er færre kvinner som etter samlivsbrudd reelt sett er alene med omsorgen for barna (Sætre, 2004). Når flere foreldre har konflikter om omsorgsorganisering, er det fordi både mor og far vil leve opp til normene for godt foreldreskap. At deltakelse i barneomsorg er blitt et kamptema i langt større grad enn tidligere, speiler også en utvidelse av hva som kan være maskulint: at den omsorgsfulle maskuliniteten har fått et innhold (Haavind, 2006). At langt flere fedre enn før engasjerer seg aktivt på den konkrete arenaen for barneomsorg, følger av en meget ønsket samfunnsutvikling. Saklig diskusjon om omsorgsarrangementer er en normal og ønsket prosess – også når diskusjonen går mellom kvinner og menn. Det er de maligne konfliktene som ikke finner noen løsning, som derfor krever det psykologiske og juridiske fagfeltenes konstruktive oppmerksomhet. Saklig uenighet om omsorgsorganisering vil de fleste foreldre klare å løse selv, både når de lever sammen og når de skiller lag. De som kommer til rettsapparatet, trenger styrt hjelp til å bygge på sine egne erfaringer – for at de skal kunne bevege sin egen posisjon og den andres. Skal foreldrene ha mulighet til å prøve ut ulike løsninger og dermed bevege sin egen posisjon, kreves trygge rammer for forhandlingene.

Det er særlig tre kjennetegn ved foreldrekonflikter som kan ha negativ innvirkning på barns trivsel og utvikling. Det gjelder for det første konflikter om hva som er brudd på grunnleggende normer for utøvelsen av foreldreskap, slik som bruk av vold eller andre former for maktovergrep og misbruk av rusmidler. Det gjelder videre konflikter som barnet direkte blir eksponert for, og som derfor også involverer barnet. Endelig gjelder det alle konflikter som innebærer at barnet blir holdt fanget på foreldrenes konfliktarena over lengre tid (Amato, 2000). Det er grunn til å merke seg at både innholdet i konfliktene og hvordan de blir forsøkt løst, har større betydning for barns trivsel og tilpasning enn hvor hyppig det dukker opp en konflikt. Det er altså ikke nødvendigvis skadelig at uenighet og etterfølgende konflikter oppstår, hvis bare foreldrene klarer å løse dem på en hensiktsmessig måte. Et viktig kjennetegn ved hver av foreldrenes omsorgsevne er derfor at de kan

legge konflikter bak seg og se fremover på vegne av barnet sitt. Det innebærer også at de vet mer om hva de kan ty til dersom konflikter dukker opp igjen.

En forsonende konfliktløsningsprosess kan defineres som en som åpner for empatisk inkludering av den andres behov og perspektiver i en felles løsningsstrategi

Det er all grunn til å undersøke og vurdere hva som er forskjellen på en fastlåst konflikt som først og fremst blir dempet gjennom en form for byttehandel, og en konflikt som blir løst på den måten at foreldrenes posisjoner blir endret gjennom en utvidet empatisk innlevelse i barnet, og derved også i en viss grad til hverandre som medforeldre. Temaet her er konfliktløsning som middel til å forandre foreldrenes uforenlige posisjoner om omsorgsutøvelse overfor egne barn. Forhandlingskonteksten er rettslig og omfatter foruten partene, deres advokater og en dommer og en psykologfaglig sakkyndig.¹ Svaret på spørsmålet om hvilke foreldre som finner frem til felles løsninger og hvilke som ikke gjør det, ligger ikke i sosiale kjennetegn ved foreldrene og heller ikke hva hver av dem ønsker eller krever for egen del (Rønbeck, 2008). Nøkkelen til å forstå hva som kan bevege eller låse foreldre i konflikt om barneomsorg ligger heller i arten av deres følelsesmessige investeringer. Derfor har vi analysert samspillet mellom partenes behov for å bevare egen verdighet og faren for at de derved kan komme til å utsette den andre for krenkelser.

De to forfatterne som deltok i forsøksvirksomheten i Follo, og som fortsatte å praktisere samme ordning etter at den ble innført ved lovendring fra 2004, har hele tiden prøvd å samle erfaringer om hvordan disse betingelsene ble tatt i mot og utnyttet av foreldrene. Gjennom evalueringsundersøkelsen ble deres ideer og forslag til hva som kunne bidra til forandring og hvordan stegene på vei mot en løsning kunne gjenkjennes, utsatt for enn mer systematisk utprøving. Et utvalg ganske forskjelligartede saker – også noen der det ikke skjedde noen bevegelse i foreldreposisjoner i retning konfliktløsning – ble inngående gransket på grunnlag av det skriftlige materiale i hver sak. Dette materialet omfatter rettsbøker, prosesskriv samt referat fra møtene, og etterfølgende oppsummeringer fra dommer og sakkyndig (Rønbeck, 2008, s. 71). Dette er et materiale som kan

¹Id="psykolog10-08b-1199"> Rammebetingelsene for rettsbasert mekling er mer inngående beskrevet av Rønbeck (2004; 2008). Det er også laget egne fremstillinger av de viktigste kjennetegn ved posisjonen som advokat, dommer og psykologfaglig sakkyndig (Se henholdsvis Rønbeck & Lilleberg, 2006; Rønbeck & Hagen, 2007; Rønbeck, 2006). Denne artikkelen tar opp viktige kjennetegn ved posisjonen som foreldre.

analyseres i ettertid, og som også er tilgjengelig for en som ikke selv har deltatt i forsøksvirksomheten – slik som tredjeforfatter her. Nødvendigheten av å unngå krenkelser som eskalerer konflikt en, og i stedet bidra til erfaringer som tilskriver og fremhever verdighet til foreldrene, er forankret i denne analysen. Det gjelder også for forståelsen av hvordan utvidelse av empati er det som kjennetegner steg på veien til felles problemforståelse og etterfølgende konfliktløsning. Om foreldrene ikke forsoner seg med hverandre, kan de forsones seg med de realitetene som omsorgen for barnet representerer.

Empati

I den tradisjonelle rettsprosessen i barnefordelingssakene eskalerer vanligvis konfliktnivået mens sakene behandles, fordi kun de mindre heldige sidene ved omsorgspraksis og disposisjoner blir trukket frem og vurdert. Det sentrale grepet ved mekling er at prosessen dreies fra konfliktfokusering til å se på hva hver av foreldrene har mestret, og hvor mulighet for fremtidig samarbeid kan ligge. Det er dette grepet man videre har erfart kan muliggjøre at det kan åpnes for mer empatiske posisjoner. I denne sammenhengen betyr en mer empatisk posisjon at motpartens basale behov kan bli forstått og sett som subjektivt legitime, altså i noen grad kan bli oppfattet på sine egne premisser. En mer empatisk posisjon innebærer ikke minst at også barnet kan bli sett og forstått mer i kraft av sine egne behov og mindre i lys av foreldrenes behov. Det har derfor vært viktig å legge til rette for en prosess hvor barnets «stemme», i en utvidet betydning av ordet, kunne bli hørt og lyttet til.

Empati kan defineres på litt ulike måter, men definisjonenes felles kjerne dekkes stort sett av uttrykket innlevelse, altså det å forstå og sette seg inn i en annen persons subjektive opplevelse – selv når denne er annerledes enn ens egen. Den intellektuelle forutsetningen er en kapasitet til å skille mellom den andres og ens eget perspektiv. Men den emosjonelle kvaliteten er minst like viktig, og potensielt tilgjengelig mellom to mennesker som en gang var glade i hverandre. I en oppsummeringsartikkel som denne definisjonen er hentet fra, gjør den norske psykologen Per Nerdrum det likevel klart at det ikke er noen faglig enighet om hvilke psykologiske fenomener som skal betegnes med begrepet empati (Nerdrum, 2002). For denne artikkelens formål er det grunn til å peke på at den emosjonelle opplevelsen består i at en ikke føler seg truet av at den andre har sitt eget perspektiv, men at en snarere opplever lettelse og kjenner at en vokser på å kunne inkludere dette som en del av erfaringsgrunnlaget.

For ordens skyld skal vi minne om at dette er saker hvor foreldre ber retten fatte en avgjørelse vedrørende praktiske omsorgsrammer og foreldres posisjoner i forhold til felles barn, for eksempel om et barn skal bo fast hos mor eller far, eller samværsomfanget for den barnet ikke bor hos. Over en periode på nesten ti år, og gjennom et stort antall saker, har det vist seg at omtrent 80 % av foreldrene finner omforente løsninger (Rønbeck, 2008). En ytterligere systematisering av de erfaringer og den kunnskap som utprøving av modellen har frembrakt, peker på at det som skiller løste og uløste saker, nettopp er om prosessen utvider partenes empatiske innlevelse i barnet og i hverandre (Rønbeck, 2008). Av modellens bærende prinsipper kan nevnes at man trekker veksler på rettssalens autoritet og alvorstygde og at den består i et sett av strukturerte møter, altså vanligvis flere rettsmøter mellom partene, deres advokater, dommeren og en oppnevnt sakkyndig. I disse rettsmøtene er det helt sentralt å skape grunnlag for et skifte av fokus fra foreldrenes konflikt til deres felles omsorgsforpliktelse. Foreldrene blir gitt anledning til å prøve ut ulike løsninger mellom rettsmøtene. Både dommer, sakkyndig psykolog og partenes advokater bidrar aktivt til prosessen (Rønbeck, 2006; Rønbeck & Lilleberg, 2006; Rønbeck & Hagen, 2007).

I utviklingspsykologien er det bred enighet om at barnets interaksjon med sine nære omsorgspersoner er av sentral betydning for dets evne til selv å forstå andre og deres livsverden, altså barnets egen utvikling og empatiske kapasitet. Videre regnes empatiutvikling som en forutsetning for en personlig forpliktende moral. Når barnet blir møtt på en åpen, konsekvent og forutsigbar måte, gis det mulighet til å utvikle tillit til både seg selv og andre (Nerdrum, 2002). Det er foreldrekonflikters potensial for å forstyrre en slik åpenhet og forutsigbarhet som her i vår sammenheng er det sentrale.

Gjennom arbeidet med barnefordelingssaker er det blitt tydelig at når slike konflikter bringes inn for en uavhengig instans for avgjørelse, vil samspillsrommet foreldrene imellom lett tømmes for empati. Foreldrene vil innta posisjoner som får preg av innbyrdes konkurranse, og de vil naturlig nok fremheve egne fortrinn. Nesten like selvfølgelig vil de trekke frem feil og mangler ved sin motpart, og poengtere de uheldige disposisjonene denne måtte ha gjort seg skyldig i. I et samspillsrom som er i ferd med å tømmes for empati, skjer en slik desavuering ofte uten at man tar hensyn til hvorledes man derved sårer og skader hverandres selvfølelse, eller noen ganger nettopp derfor.

En etterlysning av barnets stemme er egnet til å bringe frem barns relasjonelle behov i forhold til foreldrene sine. Hvilke prosesser av psykologisk natur er det likevel som gjør at så ikke alltid skjer? For å sette spørsmålet litt på spissen: Hva er det som skjer når mennesker som har presumptivt normalt god selvinnsikt og god evne til rasjonell tenkning, i en tvist om sine egne barn kan fremstå

som ytterst irrasjonelle og med liten sans for proporsjoner, dertil med liten eller ingen følsomhet for motpartens behov og sårbarhet?

Den nordnorske juristen og humoristen Peter Wessel Zapffe har i sin doktoravhandling *Om det tragiske* (1941), berettet om en tysk kjøpmann som ved en grenseovergang ble grovt trakassert. Historien skal ha funnet sted før Tysklands samling, altså den som fant sted i 1870, da det var mange grenser å passere. Før det var han en velfungerende mann, men det han ble utsatt for, førte til at han endte som terrorist. Historien retter søkelyset mot hva krenkelser kan gjøre med mennesker. Skal vi forstå hvorfor relasjoner mellom mennesker som tidligere har vært glad i hverandre – ja, endog elsket hverandre – i konflikten hette tappes for empati, er vi nødt til å se nærmere på det krenkelsespotensialet som konflikter generelt, og konflikter om relasjon til egne barn etter samlivsbrudd spesielt, innebærer. Kamp om egne barn er en arena hvor muligheten for å oppleve seg krenket, er overhengende.

Krenkelse

Det er altså krenkelsen som er den sentrale faktor for forståelsen av konflikters empatitruende potensial. Risikoen for å påføre minst en av foreldrene en form for krenkelse under kampen om barnet er ganske åpenbar. Det er gjennom den indirekte håndteringen av faren for krenkelser at konfliktløsningsstrategier kan vokse frem. Strategier som skaper lettelse fordi de nettopp unngår krenkelse, vil lettere bli tatt imot. Når intensiteten i de negative følelsene blir redusert, kan frykt erstattes med tillit. Dette beveger posisjonene mellom foreldrene, og for hver av dem i forhold til barna.

Rettslig dom er samfunnets endelige tvisteløsning, og i rettsapparatet blir år om annet et stort antall tvistesaker vedrørende omsorgen for barn avgjort. Det nøyaktige tallet kjenner vi ikke, da det ikke har vært ført statistikk på familierettens område. Rettssaker dreier seg i en viss forstand om hvem som skal «eie» barnet, oftest om hvorledes dette eierskapet skal fordeles mellom to konkurrerende foreldre, men også mellom foreldrene på den ene siden og samfunnet representert ved barnevernet på den andre. På et common sense-nivå er det kanskje nærliggende å tenke at barn ideelt sett burde få eie seg selv, og at foreldrenes oppgave derfor er å legge til rette for et slikt «selveierskap».

Å leve i relasjoner betyr imidlertid at man tilhører noen, og det å få være i en tilhørighet er et grunnleggende menneskelig behov. For barn er det å bli godt eid – det å være noens – også av

vesentlig utviklingspsykologisk betydning. Skal barnet når det vokser opp, oppnå et godt eierskap til seg selv, altså føle seg trygg på egne tanker, på egne følelser og på egne valg, må barnet først ha blitt godt eid av andre, helst av mor og far. Spør man barn opp til 5–6 år gamle om hvem som «eier deg», vil de nesten bestandig svare: «Det gjør mamma og pappa». Det vil barn flest svare når foreldrene klarer nettopp det å forankre barnet sitt i et trygt eierskap, og ikke i kamp om barnet river det i ulike retninger og sår tvil om dets trygghet og tilhørighet. Når det skjer, kan svaret på spørsmålet om hvem som eier deg, like gjerne bli: «Vet ikke». For barnet er det å ikke vite at man er godt eid av noen som kan ivareta en, ikke riktig vite at jeg er mamma og pappas, og ikke vite trygt at eierskapet er gjensidig, nemlig at det er «min» mamma og «min» pappa, det som er så skadelig i disse konfliktene (Rønbeck & Kverneland, 2006).

Det var nettopp for å minimalisere risikoen for slike relasjonsskader at det ble utviklet en alternativ modell til den tradisjonelle rettsbehandlingen av barnefordelingssakene. Ambisjonen var at rettsapparatet ikke bare skulle fatte en avgjørelse, men prøve å legge til rette for løsninger som kunne skape en grobunn for at barnet kunne oppleve seg trygt eid av både mor og far, eller i hvert fall av en av dem. Det er en vesentlig forskjell mellom å søke løsninger som innebærer at barnet kan oppleve seg som godt eid, og løsninger som først og fremst tar sikte på at foreldrene opplever dem som rettferdige. Med det mener vi ikke å hevde at rettferdighet er uviktig. Men mulighetene for å finne minnelige løsninger som barnet kan være tjent med, er langt større hvis prosessen i retten ikke først og fremst blir konsentrert om fordelingsrettferdighet, men i stedet fokuserer barnets behov og en helhetlig vurdering av den samlede omsorgsorganisering (Rønbeck, 2008, Rønbeck, 2004).

Vi har så langt poengtert viktigheten for barn av å kunne få lov til å beholde en trygg tilhørighet til foreldrene sine selv etter foreldrenes samlivsbrudd. Og vi har postulert at krenkelsen er den sentrale faktoren å se nærmere på hvis vi skal forstå det empatitruende potensialet som konflikter om egne barn representerer for foreldrene. Hva er så krenkelse?

Krenkelse blir her brukt slik filosofen Arne Johan Vetlesen har definert begrepet, nemlig som «en fellesbetegnelse for en persons opplevelse av å være utsatt for urett: av å utsettes for noe som en ikke burde utsettes for. Det handler om ydmykelse, om at ens verd misaktes i stedet for å anerkjennes, slik at selvfølelsen trues» (Vetlesen, 2007). Slik definert er altså krenkelse nær knyttet til tap av eller trusler om tap av selvfølelse. Det er ens opplevelse av egenverd det er snakk om. Det er derfor naturlig at krenkelse motiverer et ønske om å ta igjen og få rettet opp noe, og det er i disse gjenopprettelsesforsøkene at det empatiløse gir seg uttrykk. Man lukker seg lett i uforsonlige

kampholdninger. Den andre blir en motpart som skal overbevises eller nedkjempes. Når krenkelsen tar overhånd, kan alle som står denne motparten nær – motpartens advokat, dommer, sakkyndig, ja, selv ens egen advokat – bli oppfattet som en samlet front av motstandere. Disse blir i verste fall ufrivillig med på å ødelegge forutsetningene for det fremtidige foreldresamarbeidet.

Dette skjer nettopp fordi kamp om egne barn i en rettsal som regel er en meget smertefull prosess som det er vanskelig å komme usåret fra. Konflikten pågår mellom mennesker som vanligvis kjenner hverandre godt, og som ofte også har affektive bånd til hverandre. De kjenner derfor hverandres følelser svært godt, men som Per Nerdrum sier: de kommer ofte ikke videre fordi de ikke klarer å omsette denne opplevelsen, som kan betegnes som affektiv empati, til noe annet enn våpen mot hverandre (Nerdrum, 2002). Å gå inn i slike konfliktfelt er en krevende oppgave for aktørene i prosessen. Hvis målsettingen er konfliktløsning, må imidlertid den hjelpen foreldrene får, være slik innrettet at de makter å løfte seg selv utover den opplevelsen som vanligvis er preget av dysforisk affekt som resultat av blant annet angst og krenkelse. De må få hjelp til å se lenger enn sine egne behov, til å sette seg inn i den andres opplevelse og rolle, og til å desentrere over tid. Dette er som kjent kognitive mekanismer som er nødvendige for en nyansert forståelse av et annet menneske, men som konflikter erfaringsmessig svekker ens evne til å ta i bruk.

Grunnen til at det er viktig å hjelpe foreldre i vonde konflikter om barna sine, har vi allerede nevnt, nemlig at konfliktene svekker foreldrenes omsorgstilbud, at barns utvikling kan ta skade av dem, og dessuten at de forringer barns livskvalitet og trivsel. Barnets liv blir med andre ord dårligere enn det kunne bli hvis konflikten ble brakt til opphør. Det siste peker på noe vi så langt ikke har nevnt, men som er vesentlig: De vanskelige foreldrekonfliktene som ikke løses, kan sette sitt preg på hele barnets oppvekst – og disse konfliktene går vanligvis ikke over av seg selv. De blir gjerne verre og fortsetter å øve sin negative innflytelse på barnets liv og utvikling. Dette kommer til uttrykk i saksdokumentene. I de sakene som har fått gå noen runder i rettsapparatet, utgjør vanligvis dokumentene en betydelig bunke, og personbeskrivelsene i disse blir vanligvis stadig mer preget av gjensidige beskyldninger og desavuering. Foreldre slutter ofte å snakke sammen, men kommuniserer i stedet gjennom sine advokater, men også gjennom barnet som må pendle mellom mor og far som mellom to fiendtlige leirer, bærende på aggressive beskjeder. Som et illustrerende eksempel i så måte kan nevnes en samtale vi hadde med en trist gutt i 7-årsalderen. Med sårhet i stemmen fortalte han at han var «e-faksen» til mamma og pappa.

Det skal svært mye til for at retten skal bestemme at det ikke skal være kontakt mellom barnet og den av foreldrene det ikke bor fast hos. Så hvis konflikten mellom foreldrene ikke bringes til opphør, må barnet vanligvis leve med den.

Konfliktløsning

Å skape forutsetninger som enten kan løse konfliktene eller på en effektiv måte kan ramme dem inn slik at de, om de ikke løses, i det minste kan håndteres på en noenlunde fornuftig måte, er derfor av vesentlig betydning for et betydelig antall barn som daglig sliter med mors og fars konflikter om dem. Arbeidsmodellen som ble utviklet i Indre Follo tingrett, hadde nettopp det som siktemål.

Hva er så konfliktløsning i vår sammenheng? I Indre Follo tingrett kalte vi forsøksvirksomheten «Konflikt og forsoning». Det kan da være nærliggende å tenke at alternativet til at foreldre står i en rettslig konflikt om barna, er at de forsones. Forsoning er vanligvis definert som en gjenopprettelse av en brutt og eller ødelagt relasjon. Det er et begrep som er lite forankret og har liten klangbunn i psykologisk teori. Bruker man forsoning som søkerord, får man få treff relatert til psykologi, men mange relatert til religionsvitenskap og fredsforskning. Forsoningstenkning er noe psykologer har befattet seg lite med. Vi tenker heller ikke at løsningen på rettslige foreldrekonflikter om barn bare er forsoning. Det er nødvendigvis ikke engang enighet. Hva er det da? Det kan være nyttig å illustrere med et eksempel:

To foreldre er uenige om farens samværstid med en syv år gammel sønn. Foreldrene har vært skilt noen år, og gutten har siden samlivsbruddet bodd fast hos mor. Faren har praktisert et nærmere spesifisert samvær med ham som har vært litt utvidet, men ikke så mye, i forhold til lovens normalbestemmelser. Foreldrene har ulike anførsler mot hverandre, og av stevning og tilsvar går det frem at samarbeidsklimaet dem imellom er anstrengt, og at de i liten grad kan kommunisere direkte med hverandre på en konstruktiv måte om forhold som gjelder sønnen og omsorgen for ham. Når de prøver på det, ender det gjerne med kritikk og beskyldninger fra begge sider. Et slikt inntrykk blir bekreftet når man møter dem i retten.

Det er faren som er saksøker. Selv om kravet hans er formulert som «samvær fastsatt etter rettens skjønn», krever han at gutten skal være hos ham opp mot 40 % av tiden. Moren krever i sitt tilsvar også samværsomfanget «fastsatt etter rettens skjønn», men mener dette skjønnnet bør utøves slik at farens samvær snarere begrenses enn utvides.

Dette er en typisk konfliktkonstellasjon i disse sakene: Den ene part vil utvide og ha mer av barnets tid. Den andre vil helst innskrenke og begrense den tiden som barnet er hos motparten.

Argumentene som benyttes, er også de vanlige: Det er til barnets beste at løsningen blir slik en selv krever. I dette tilfellet ble det fra farens side argumentert med at gutten savnet far, og at han løp en direkte skaderisiko ved ikke å få være mer sammen med faren og nyte godt av det engasjement og den stimulering han kunne tilby. Implisitt: hos mor møter han ikke det samme engasjement og gis ikke samme stimulering.

Moren var av en annen oppfatning. Slik hun så det, var gutten slett ikke innstilt på eller hadde noe ønske om mer samvær med faren. Tvert imot mente hun at gutten ga uttrykk for at det samværet som ble praktisert, var mer enn nok, og dessuten likte han ikke fars samboer, og ikke var han så glad i hennes barn heller som han var nødt å forholde seg til når han var hos faren.

Umiddelbart synes en slik konfliktbeskrivelse å gi lite rom for minnelige løsninger. Dette er foreldre som har ulike fortolkninger av sitt barns behov og ønsker. Muligheten for å få til enighet kan synes liten, og en forsonende løsning ganske urealistisk. Hvis man imidlertid ikke konsentrerer seg om konflikten, men hva de som foreldre kan være enige om og hva de kan ha som et felles problemfokus, lar det seg gjøre, ikke nødvendigvis å skape enighet, men å få definert et felles forstått handlingsrom. Det er særlig dette konfliktløsning i konflikter om barneomsorg dreier seg om.

Det viser seg at både mor og far kan være enige om at de har grunn til å være stolte av gutten, som fungerer fint på skole og i fritid. De mener begge at han er moden for alderen. Det er videre nokså enkelt å omdefinere uenigheten deres til et felles problem de må søke svar på: Hva mener egentlig gutten når han sier forskjellige ting til mor og til far? For å finne ut det kan retten bruke den sakkyndige, som kan snakke med ham. Et slikt oppdrag blir gitt den sakkyndige som skal formidle guttens tanker og preferanser i et nytt saksforberedende møte noen uker frem i tid. Foreldrene forplikter seg til å legge stor vekt på hva sønnen gir uttrykk for til den sakkyndige.

Det gutten forteller den sakkyndige, er i det vesentlige i overensstemmelse med morens posisjon. Faren innser på denne bakgrunn at han ikke vil kunne vinne frem med sitt søksmål, og saken forlikes. Foreldrene kom ikke noe nærmere hverandre, men man oppnådde å etablere rettslig fastsatte rammer for omsorgsdeling rundt et konfliktfylt foreldreskap.

Når foreldre møtes i retten, er de innstilt og forberedt på å skulle argumentere for *sitt* syn på hva som er den gode og rettferdige løsningen på konflikten. Posisjonene er med andre ord argumentative; man har forberedt seg på å bidra til å overbevise dommeren om at ens egne

argumenter bør få gjennomslagskraft og bli avgjørende. Under en ordinær rettergang, dvs. rettergangsordningen før de nye saksbehandlingsreglene i barneloven trådte i kraft, ville en slik argumentasjon i stor grad basere seg på det som allerede hadde hendt. Bevisførselen var således tilbakeskuende, likeledes den rettslige bevisvurderingen som primært tok sikte på å fremskaffe et grunnlag for en rettslig subsumsjon og finne et «riktig» resultat. Forsøksvirksomheten som ledet til de nye saksbehandlingsreglene i barneloven, har imidlertid et grunnleggende annet siktemål: Spørsmålet er ikke lenger hvilken virkelighetsoppfatning, fars eller mors, som skal ha forrang.

Det man leter etter, er løsningsmuligheter som kan romme begges perspektiver og samtidig kan innebære en god løsning for barnet. Da må man ideelt sett bevege seg bort fra konkurranse og i retning samarbeid (Rønbeck & Hagen, 2007; Rønbeck, 2008).

Felles problemforståelse

Hva skal så målet for samarbeidet være? Svaret er å søke etter og få en oversikt over alt det som inngår i konflikten. Arbeidet består deretter i å redefinere det konfliktfylte til et felles problem, altså noe man kan ha sammen. Dette er et generelt utgangspunkt for all konfliktløsning. Generelt befinner konflikter seg i feltet mellom personer og skaper avstand og fastlåste posisjoner, mens problemer er noe man kan ha sammen. Problemer befinner seg således i et samhandlingsrom (Rønbeck, 2006). Et slikt perspektiv på konfliktløsning er i tråd med blant andre Deutsch, som definerer konflikthåndtering som en kreativ problemløsningsprosess hvor konflikttemaene er noe man sammen må finne en løsning på (Deutsch & Coleman, 2000).

En annen måte å begrepssette dette på er å se konfliktløsningsprosesser som en bevegelse bort fra en kamp hvor målet er å sannsynliggjøre ens egen posisjon eller historie i motsetning til den andres, i retning av en utvidelse av perspektivet hvor den andres posisjon eller den andres historie, eller aspekter ved denne, kan gis plass i ens egen. Dette innebærer en bevegelse fra eksklusjon til inklusjon, som igjen innebærer at man kan si: «Jeg er ikke enig med deg, men jeg forstår hva du mener, og hva det må innebære for deg, og dette må jeg ta hensyn til hvis vi skal klare å løse noe.»

I et slikt perspektiv betyr ikke konfliktløsning nødvendigvis at man kommer til enighet når det gjelder tvistetemaene, men at man kan se det konfliktfylte som et felles problem man må forsøke å håndtere på måter som ikke skader felles barn. Da blir spørsmålet foreldrene må få hjelp til å stille: Hva skal til for at deres barn skal få det godt i fremtiden med dem som foreldre?

Konfliktløsning forstått på denne måten innebærer altså ikke at man må tilstrebe enighet, men at man i fellesskap får definert noen premisser som en løsning nødvendigvis må bygges på.

I eksemplet ovenfor var det guttens ønsker og posisjoner slik de kom til uttrykk overfor en nøytral tredjeperson. Forlikprosessen kan da forstås som at partene får hjelp til få på plass eller få definert disse nødvendige premissene, på et rasjonelt tankemessig nivå, men også gjerne slik at dette forankres i en emosjonell aksept hos dem. Forutsetningen for å løse opp i en fastlåst konflikt er at partene fra sine ulike posisjoner kan klare å trekke i samme retning og dermed få et felles fokus på hvor problemet ligger. Da dreier det seg om å redefinere det uløste fra å bli oppfattet som en konfliktsituasjon med uforenlige krav og ønsker til i stedet å bli forstått som et problem man har sammen (Rønbeck, 2006).

Innledningsvis pekte vi på at konfliktløsning i retten trekker veksler på rettssalens autoritet og struktur, og at første mål i løsningsprosessen er å *ramme konflikten inn*. Det er et funn som det er redegjort for i avhandlingen *Konflikt og forsoning – en evalueringsundersøkelse* (Rønbeck, 2008), at de forlikte løsningene grovt kan inndeles i to kategorier: Den ene er de sakene hvor det skjer en reell tilnærming mellom partene og hvor man i ulike grader kan snakke om en slags forsoningsprosess. Den andre er de prosessene som ikke egentlig fører partene eller deres synspunkter noe nærmere hverandre, men hvor foreldrene likevel får hjelp til å få på plass noen rammer eller noen kjøreregler som definerer nokså entydig hva det er de må forholde seg til. Å få til slike kjøreregler er i mange saker en tilstrekkelig ambisjon, og kan være strevsomt nok. Det er imidlertid en generell erfaring fra denne type konfliktløsningsarbeid at når man ikke retter oppmerksomheten mot hvem av foreldrene som måtte ha mer eller mindre rett, men hva som konkret er mulig videre, så åpner det seg større handlingsrom for å håndtere konflikter. Det synes å være lettere å forholde seg desentrert når temaet er det som skal skje og når man ikke trenger å fordele skyld for det som allerede har skjedd.

Forsone seg med realiteter

Men i noen saker kan man komme lenger. Man oppnår både at det skjer en kognitiv og en emosjonell forsoning, i beste fall med motparten, men i hvert fall i forhold til ens egne muligheter og begrensninger med hensyn til omsorg for egne barn. Dette kan være en smertefull prosess. Det eksemplet som nå skal presenteres, er fra utprøving av rettsbasert mekling i barnevernssaker. Eksemplet er ment å illustrere både en forelders, i dette tilfellet en mors, forsoning med sin egen

tilkortkommenhet og nytten av å se fremover når man tar mål av seg til å finne løsninger på konflikter om omsorg for barn:

Saken dreier seg om en fire år gammel gutt som er plassert i fosterhjem på grunn av morens narkotikamisbruk. Gutten er morens eneste barn. I det første saksforberedende møtet i tingretten hevder moren at misbruket er et tilbakelagt problem, og at det ikke er andre forhold ved hennes omsorgstilbud som kan begrunne en fortsatt omsorgsovertagelse. Det siste er barnevernstjenesten enig i; moren anses som en god omsorgsperson hvis hun klarer å holde seg unna stoffmisbruk. Moren argumenterer for at man nå må stole på henne, men aksepterer at skjønt hun selv føler seg sikker på at det nå skal gå bra, er det likevel kort tid siden hun var å betrakte som en misbruker, og at det derfor er en risiko for tilbakefall man ikke kan se bort fra. Barnevernstjenesten og moren kan formulere en felles enighet om at det er sterkt å ønske at gutten kan få komme tilbake til moren, men at hun gjennom to ukentlige prøvetakinger frem til et nytt saksforberedende møte berammet noen måneder frem i tid, måtte bevise rusfrihet. Det er enighet om at gutten skal tilbakeføres til moren hvis man med noenlunde trygghet kan anta at hun har lagt rusproblemet bak seg.

Til det neste rettsmøtet kommer en nedbrutt mor som bare må erkjenne at hun slett ikke har maktet å oppfylle sin egen målsetting – prøvene viser at hun har sprukket, og at hennes krav om å få gutten tilbake er meningsløst. Hun må erkjenne og forsones seg med at hun ikke selv, slik hennes situasjon nå er, kan ivareta omsorgen for sønnen. Poenget i dette eksemplet er at en slik erkjennelse skjedde gjennom en prosess hvor blikket ble rettet fremover og muligheter ble utredet, i stedet for gjennom en tilbakeskuende og med all sannsynlighet krenkende bevisførsel (Rønbeck, Olsson & Hagen, 2007).

Et empatisk fokus kan defineres dit hen at motpartens posisjon, dvs. hans eller hennes basale behov, blir anerkjent som subjektivt legitime. En forsonende posisjon kan i tråd med dette forstås som en hvor man erkjenner at motpartens behov ikke skal motarbeides, men må inngå i et felles forstått handlingsrom. En forsonende konfliktløsningsprosess kan følgelig defineres som en som åpner for empatisk inkludering av den andres behov og perspektiver i en felles løsningsstrategi. Det var det som skjedde i den siste saken vi vil bruke som illustrasjon:

Å tilføre verdighet i prosessen innebærer at man må ha forventninger til og stille krav til partene om disiplinert og rasjonell opptreden, respekt for de andre aktørers tid, og en grad av vilje til å arbeide for en løsning

Denne saken dreier seg om en seks år gammel gutt som i de siste tre årene, som følge av et tidligere inngått rettsforlik, bor hos faren, mens moren har samvær med ham. Foreldreansvaret er delt. Det tidligere forliket var foranlediget av at moren, som arbeidet i helsevesenet, forut for dette i en periode hadde misbrukt medikamenter. Medikamentmisbruket var nå et for lengst tilbakelagt problem. Foreldrene hadde bodd nær hverandre i en liten bygd, men faren hadde relativt nylig fått ny samboer og flyttet fra bygda og til en kommune nær Oslo. Gutten skulle begynne på skolen, og den planlagte starten på bygdeskolen var endret som følge av farens flytting. Moren gikk til sak og krevde at hun nå fikk omsorgen for gutten.

I det første saksforberedende møtet blir det fra begge foreldrene opplyst om normale utviklingsmessige forhold hos gutten, og at det følgelig ikke er noen særskilte omsorgsbehov som en løsning måtte ivareta. De vesentlige fakta i saken synes det også å være enighet om. Det tidligere forliket hadde fungert bra. Moren er under videreutdanning. Hun har foreldre og søsken boende i bygda, og gutten er godt tilknyttet dette miljøet, hvor han er kjent og har venner han etter planen skulle ha begynt på skole sammen med. Moren mener at alt nå ligger til rette for at gutten får fast bosted hos henne. Faren på sin side hevder at moren har vært ustabil. Det var han som tok ansvaret da hennes omsorg sviktet som resultat av medikamentmisbruket, og nå har gutten bodd hos ham i tre år. Tilknytning og status quo tilsier derfor at han fortsatt skal ha omsorgen for ham. Han lever under normalt gode materielle betingelser i et etablert samlivsforhold. Moren erkjenner at far er en god omsorgsperson, og kan gi ham anerkjennelse for å ha tatt ansvar da hun selv ikke maktet det. Faren anfører heller ingen kritikk av morens aktuelle omsorgstilbud.

Saken ligger an til å løses. Det er ikke fremkommet momenter som tilsier en endring av et rettskraftig forlik, og at gutten skal flyttes til moren. Men på oppfordring fra morens advokat velger vi allikevel å bruke litt tid slik at løsningen kan bli følelsesmessig akseptert, først og fremst av moren. Den sakkyndige får derfor som oppdrag frem til neste rettsmøte å møte barnet hos begge foreldrene og snakke med dem.

Den sakkyndige møter moren i hennes hjem, som er ryddig og velstelt. Hun forteller litt om sin bakgrunn og sitt tidligere medikamentmisbruk. Foreldrene gikk fra hverandre da barnet var ni måneder, og frem til han var tre, bodde han hos mor. Det var i denne tiden mor utviklet et misbruk. Når hun forteller om dette, beskriver hun det som et «svik» mot sønnen, og sier at «han hadde fortjent noe annet». I den sakkyndiges samtale med henne fokuseres det på problemstillingen hvorfor man nå, tre år etter, skal rive ham opp fra farens omsorg. Ville hun funnet det rimelig å flytte ham fra henne

hvis situasjonen hadde vært omvendt? Det går med et par timer på denne samtalen, og etter hvert synes hun å innse at kravet hennes ikke kan føre frem. Den sakkyndige møter også faren og hans samboer i deres hjem, og kan konstatere at gutten lever under normalt gode forhold. Man kan også møte faren på hans bitterhet i forhold til det sviket overfor sønnen som han mener morens misbruk representerte, men også snakke med ham om hennes følelse av å ha kommet til kort, og tristheten hun opplever som resultat av dette.

Det neste saksforberedende møtet blir avholdt noen måneder senere. Den sakkyndige kan i dette møtet fortelle retten og partene om gode forhold i begge hjem, om et barn som fremstår som sunn og velutviklet og som synes godt knyttet til både mor og far, men at det ikke er avdekket forhold som gir grunnlag for å anbefale en endret omsorgsløsning. Det understrekes at dette ikke er noen kritikk av mor, men at konklusjonen fremkommer som følge av sakens faktiske opplysninger, som partene også er enige om. De kommer til enighet. Gutten blir boende hos far, og det utarbeides en detaljert samværsplan for moren. Hun er litt lei seg, men er enig i at hennes argumenter ikke er tunge nok. Foreldrene opptre rimelig i forhold til hverandre, og det legges opp til nokså omfattende samvær mellom mor og sønn.

Dette var en enkel sak å løse. Kanskje først og fremst fordi det rettslige handlingsrommet var greit å definere. Etter innledningsforedrag og partsforklaringer var det gitt hva utfallet av en domsløsning måtte bli. Morens advokat, som ikke bare ivaretok hennes rettslige interesser, men også ønsket en behandlingsform som kunne ivareta henne emosjonelt, ba derfor om denne miniutredningen, slik at avgjørelsen ikke fra hennes side skulle bli oppfattet som en kritikk av det livet hun nå levde. Det var med andre ord en advokat som var opptatt av å ivareta sin klients verdighet gjennom at han både representerte hennes rasjonalitet og ivaretok hennes følelsesmessige behov. I samtalen med faren fikk den sakkyndige anledning til både å romme hans uttrykte frustrasjon ved å bli trukket for retten, og å hjelpe ham til å se bedre hvordan han kunne ivareta morens behov, dvs. møte henne på en måte som gjorde at hun kunne slippe å føle seg så nedvurdert. Derved kunne hun også lettere akseptere situasjonen slik den var blitt. Vi tenker at denne saken resulterte i en viss grad av forsoning.

Verdighet

For oppnå en bevegelse i konflikten fra en følelse av vedvarende krenkelse til mer empatiske posisjoner preget av tilstrekkelig toleranse til at motpartens standpunkt kan bli akseptert som legitimt i subjektiv forstand og dermed noe som alle må ta hensyn til for at en løsning skal kunne oppnås, vil det som regel være nødvendig å tilføre prosessen verdighet. Dette skjer for det første gjennom selve prosessordningen. «Konflikt og forsoning-prosessen» er grunnleggende hjelpsom for å underbygge verdighet ved at partene inviteres til en løsningsorientert dialog hvor de stiller opp som ansvarlige forhandlingsparter, i motsetning til den tradisjonelle prosessformen hvor de gjøres til gjenstand for undersøkelse med sikte på en dom hvor det kåres en vinner og utpekes en taper. Det bidrar også til å tilføre prosessen verdighet at dens profesjonelle aktører behandler partene og deres sak seriøst. Et viktig bidrag i så måte er at det settes av tilstrekkelig tid og ressurser, blant annet i form av sakkyndig bistand. For å tilføre verdighet i prosessen er det også viktig at de profesjonelle aktørene opptrer vennlig og høflig og viser partene respekt og anerkjennelse. Et viktig ledd i en slik opptreden er det å peke på hva foreldrene tross alt har mestret, og anerkjenne dem som foreldre. Det er viktig at det legges til rette for at partene kan oppleve seg som trygge og sentrale aktører. Dette innebærer igjen at de profesjonelle aktørene må unngå å opptre slik at partene føler seg unødig overstyrt.

Å tilføre verdighet i prosessen innebærer også at man må ha forventninger til og stille krav til partene om disiplinert og rasjonell opptreden, respekt for de andre aktørenes tid, og en grad av vilje til å arbeide for en løsning. I denne forbindelsen kan det påpekes at advokatrollen i barnefordelingssakene innebærer at advokaten skal ivareta forholdet til sin klient slik at klientens rasjonelle side representeres, jf. Veileder Q – 15/2004, s. 31. Verdighet forutsetter nemlig at man blir møtt både med respekt, og med forventning om respektfull opptreden. Bevisst bruk av rettssalens scenografi har vist seg som et egnet virkemiddel for å fremme en disiplinerte og verdig prosess.

For de profesjonelle aktørene kan den oppgaven å tilføre prosessen verdighet være utfordrende. Enkelte parter misforstår hensikten med en slik forhandlingsrettet prosess og misbruker sin posisjon til å fremsette nye krenkelser og opprettholde en uforsonlig holdning. Noen oppfatter de profesjonelle aktørenes vennlighet som en svakhet som gjør det mulig for dem å dominere prosessen. Og noen mistolker de profesjonelle aktørenes anerkjennende uttalelser eller deres krav til disiplinert og rasjonell opptreden – som kan innebære en form for realitetskonfrontering – dit hen at man har tatt standpunkt til fordel for motparten.

I noen tilfeller kan man komme til å pådra seg begge parters misnøye. Mest utsatt i så måte er nok den sakkyndige som underveis blir bedt om å foreta vurderinger. Det er viktig å være seg bevisst denne faren og forsøke å forhindre at slike problemer oppstår. Det kan skje ved at den sakkyndige er omhyggelig med å få et spesifikt oppdrag eller en bestilling om hva det er som skal undersøkes og eventuelt vurderes, fra hver av partene. Likevel, når problemet først er oppstått, er det ofte ingen annen løsning enn at den sakkyndige og/eller dommeren viker sete i den etterfølgende hovedforhandlingen.

Steg på veien

Det er en innebygget psykologisk dynamikk mellom på den ene siden å unngå at meklingen gir opphav til fortsatt krenkelser av den ene eller begge parter, og på den andre siden at invitasjonen til utvidet empati overfor sitt eget barn gjør det mulig for begge å beholde en viss verdighet i egenskap av foreldre. Etterlysningen av empati er også en form for saksorientering. Jo raskere man kan definere er problemfokus, det vil si en form for anerkjennelse av at partene har krav og ønsker som subjektivt sett er forståelige, men som likevel kan være uforenlige, desto nærmere er man også opplevelsen av et felles problem. Det blir lettere å akseptere løsninger som er gjennomførbare og som avveier og kombinerer ulike hensyn på en måte som er rettet mot å vurdere den samlede løsningen for barnet.

Dette kan beskrives som en stegvis prosess, fordi slike psykologiske forhold griper inn i hverandre. Men i konkrete saker er det ofte nødvendig å gå mange runder, frem og tilbake og via midlertidige beslutninger. Det er ikke alltid mulig å avgjøre på forhånd hvilke forsøksvise steg som kan ha en følelsesmessig appell, og som derved kan åpne for en utvidelse av handlingsrommet slik at minst en av foreldrene ser andre muligheter. Prosessen kan ikke drives i en fast rekkefølge steg for steg. Men stegene fremover vil ofte kunne gjenkjennes, og dermed kunne løftes frem og anerkjennes. Foreldrenes egne bidrag til en løsning sitter så mye bedre enn forslag som kommer fra andre.

Kommer foreldrene ut av krenkelsesspiralen, og kan dele en form for empatisk innlevelse i sitt felles barn, så vil de også være rustet til å justere og endre de praktiske omsorgsløsningene senere

Enighet er ikke det ultimate mål. Mellom foreldre i konflikt skal det gjerne være rom for å ettersøke den andres erfaringer og få frem begrunnelser for den andres posisjon, men det er ikke nødvendig å gjøre dem til sine. Premissene for en løsning ligger både i partene selv og i det juridiske

regelverket. Også her er det en form for dynamikk om kan drive løsningsprosessen. Det er knapt nok noen grenser for hva slags løsninger foreldrene kan praktisere etter, dersom disse bare er et uttrykk for deres omforente anstrengelser i retning av å vise omsorg for barnet sitt. Mens regelverket holder opp for dem hva som blir den mest sannsynlige konsekvensen av at konflikten vedvarer.

Ofte er det en slik innsikt i de reelle begrensningene og mulighetene som gir en løsning som begge vil kunne gå inn for, rett og slett fordi den er den best mulige. Og også denne måten å finne ut av uforenlige ønsker og forventinger på blir et steg på veien. Kommer foreldrene ut av krenkelsesspiralen, og kan dele en form for empatisk innlevelse i sitt felles barn, så vil de også være rustet til å justere og endre de praktiske omsorgsløsningene senere. Det kan skje når barnet vokser til, eller når nye familiemedlemmer kommer til.

Knut Rønbeck
 Psykologisk institutt
 Universitetet i Oslo
 Postboks 1094 Blindern
 0317 Oslo
 Tlf. 22 55 48 52
 E-post knut.ronbeck@psykologi.uio.no

Referanser

- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and Family*, 62, 1269–1287.
- Amato, P. R. (2001). Children of divorce in the 1990s. An update of the Amato and Keith (1991) meta analysis. *Journal of Family Psychology*, 15, 355–370.
- Deutch, M., & Coleman, P.T. (2000). *The handbook of conflict resolution*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Emery, R. E. (1999). *Marriage, divorce and children's adjustment*. Thousand Oaks CA: Sage.
- Galtung, T. (1998). Barnet og foreldrenes rettssak. I NOU 1998: 17. *Barnefordelingssaker – avgjørelsesorgan og delt bosted* (s. 121–124).

- Grych, J. H. (2005). Interparental conflict as risk factor for child maladjustment. *Family Court Review*, 43, 22–37.
- Hagen, T., & Rønbeck, K. (2006). Forslag til endring av barnevernlovens prosessregler om rettslig prøving av fylkesnemndsvedtak. *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 4, 10–16.
- Haavind, H. (2006). Midt i tredje akt. Fedres deltakelse i det omsorgsfulle foreldreskap. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 43, 683–693.
- Hethrington, E. M. (2003). Social support and the adjustment of children in divorced and remarried families. *Childhood*, 10, 217–236.
- Kelly, J. B. (2003). Changing perspectives on children's adjustment following divorce. *Childhood*, 10, 237–254.
- Koch, K. (2000). *Når mor og far møtes i retten – barnefordeling og samvær*. NOVA-rapport 13/00. Oslo: Norsk institutt for oppvekst, velferd og aldring.
- Koch, K. (2008). *Evaluering av saksbehandlingsreglene i barneloven i saker om foreldreansvar, fast bosted og samvær*. Rapport, Barne- og likestillingsdepartementet.
- Lov om barn og foreldre av 1. juli 1981, med siste endring av 1. januar 2009.
- Moxnes, K. (2001). Skilsmisens virkning på barna. I K. Moxnes, B. Kvaran, H. Kaul, & I. Levin. *Skilsmisens mange ansikter* (s. 17–30). Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Nerdrum, P. (2002). Om empati. I M.H. Rønnestad, & A.v.d. Lippe (red.), *Det kliniske intervju* (s. 74–100). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Rød, P. A., Ekeland, T.-J., Thuen, F. (2008). Barns erfaringer med konfliktfylte samlivsbrudd: Problemforståelse og følelsesmessige reaksjoner. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 45, 555–562.
- Rønbeck, K. (2004). Fra konflikt til forsoning – barnefordeling i et rettsbasert forsøksprosjekt. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 41, 275–281.
- Rønbeck, K. (2006). Foreldre i konflikt – Forhandlingsbasert sakkyndighetsarbeid etter barneloven. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 43, 338–346.
- Rønbeck, K. (2008). *Konflikt og forsoning – en evalueringsundersøkelse*. Doktoravhandling i psykologi, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.
- Rønbeck, K., Olsson, J. E. Aa., & Hagen, T. (2007) Megling i barnevernssaker for tingretten. *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 5, 186–195.

- Rønbeck, K., & Hagen, T. (2007). Dommerrollen i barnefordelingssaker. *Lov og Rett*, 46, 533–544.
- Rønbeck, K. & Lilleberg, R. K. (2006). Advokatrollen i barnefordelingssaker. *Lov og Rett*, 45, 170–180.
- Sætre A. I. (2004). Foreldreansvar, daglig omsorg og samvær. Far er blitt viktigere, men mor er fortsatt viktigst. *Samfunnspeilet*, 2, Statistisk sentralbyrå.
- Vetlesen, A.J. (2007). *Hva er etikk?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Zapffe, P.W. (1941). *Om det tragiske*. Oslo: Gyldendal.